

Bakonyi István

És újra vers

Petőcz András: ...és arcára álarcot teszen

Termékeny és sokszínű ez a pálya. Mintha a műfaji határokat is próbálná ledönteni Petőcz András. Fontos megjegyeznünk, hogy esztétikai értelemben, értékben nincs különbség lírai és epikai művei között. Újabb bizonyíték erre, az ...és arcára álarcot teszen is. S miként a cím is jelzi, a mottók is a Bibliából valók. Rögtön az első: „*A paráznának szeme pedig az alkonyatot lesi, mondván: Ne nézzen szem rám. És arcára álarcot teszen. Jób könyve, 24:15.*” És: „*Mért rejtjed el arcodat, és tartasz engemet ellenségedül? Jób könyve, 13:24.*”

Ezek a jelek is mutatják, hogy az ezt megelőző verseskötet, *A megvénhedt Isten* szerves folytatása ez a könyv. Szellemiségében és művészi értelemben egyaránt. A szakralitás jelei az érlelődő lírai pályán. A hangütés az „álarccal” kezdődik. Vajon a költő is ilyen álarcot hord különböző szerepvállalásai közben? Részben igen, de ez nem gátolja a múlt finom feldolgozását. Így hát egyfajta részösszegzést, visszapillantást is jelentenek ezek a versek, melyek élén az *Újra a múltban* című szonett áll. Egy-egy villanás, egy-egy emlékkép, kissé elégikus hangon. A múlt közben átlényegül, de a sors fontos részévé válik. „...*Most minden változatlan. / A nyár kemence, vagy inkább katlan, / ahogy megyek végig az utcán // homoktól fehér a talpam. / Negyven éve halott szomszéd néz rám / furcsa mosollyal, de némán.*” Ezzel a művel, a ciklusok előtt nyílik meg a versvilág, és egy másik szonett, *A múlt visszahív* adja a zárómozzanatot. Mindkét, a keretet biztosító mű az időt állítja a középpontba. A „kisgyerek ödög” ebben a világban, ez utóbbi esetben egy hörgő és vicsorgó kutya emléke dereng föl. Itt keményebb a világ, mint az első, kötetnyitó szövegben. És érzékelhet az ív, az ív feszültsége is. Érzékelhető bizonyos szorongás, s majd a kötetegész fölmutatja mindennek okait is.

A harmadik nap című ciklus élén olvasható, ugyancsak ószövetségi mottó: „*A harmadik napon pedig jöjj alá gyorsan, és eredj arra a helyre, ahol elrejtőztél amaz esemény napján, és maradj ott az útmutató kő mellett.*” Sámuel I. könyve, 20:19.” (Közben óhatatlanul is eszünkbe jut Juhász Ferenc egyik legfontosabb verse, a *Babonák napja, csütörtök; amikor a legnehezebb, annak is egyik részlete: „A harmadik napon a legnehezebb, a harmadikon.”* Ott ez a nap lehet Jézus feltámadásának napja is, bár tudjuk, az nem csütörtökhöz hanem vasárnaphoz kötődik. De lehet a nagycsütörtök is, hiszen a Megváltónak akkor drámai döntést kell hoznia, az utolsó vacsora után. És mindehhez a babonák napja társul, rendkívüli összetettséget adva mindezeknek a dolgoknak. És szólhatunk a hármas szám szimbolikájáról is, és ezáltal még összetettebbé válik minden.) Itt, Petőcz Andrásnál mind az ószövetségi mottó, mind *A harmadik nap* című vers az irányadó. Ily módon azt is jelezhetjük, hogy a Teremtés Könyvében a harmadik napon Isten elválasztotta a szárazföldet a tengertől, és megteremtette a szárazföldi növényeket, az ember számára oly fontos teremtményeket is. A Petőcz-versben ez a nap a reménység, ami arra ad biztatást, hogy az emberi kapcsolat

megmaradhat a kemény világban, pontosabban: „...a remény, hogy a harmadik napon még élek, itt van, velünk.” Nagyon hangsúlyos itt a „még élek” is, túl annyi mindenben, a lét veszélyeztetettségén például. A mottó bibliai szövege ugyanakkor a rejtőzködésre is utal, ami pedig a költői létforma sajátossága is lehet.

Beigazolódni látszik az, amit G. Komoróczy Emőke monográfiájának végén olvashatunk: „Petőcz András útban van a »felébredés« felé. Talán e belső érési folyamat tudatosulása segíti őt abban, hogy eljusson a tiszta „éberségig”, és ezen az új talajon állva megújítsa (ismét) lírai életművét.” (G. Komoróczy Emőke: „Ezer arccal, ezer alakban” Formák és távolatok Petőcz András költészetében. Magyar Műhely Kiadó, 2015. 194.) Mindezek a gondolatok a 2010-es *Behatárolt térben* című, „zárójelverses” kötethez kapcsolódnak. Nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy ez a folyamat, ez a „felébredés” azóta is tart, az utána következő két kötet erre fényes bizonyíték. Túl oly sok minden, túl a szemiotikai tendenciák kiteljesedésén vagy a médium art változatain.

A ciklus egyébként tömött sorú, pontosan egy oldalt betöltő, 28 soros versekből áll, és további formai sajátosság, hogy a folyamatot a 15. sor némiképp megtöri egyfajta válaszvonalakként, egy közbeékelődő rövidebb jelzéssel. Többször, a Petőcznél gyakori „mondom”-féle közléssel. A fegyelmezett szerkesztés mély gondolatisággal párosul ezekben a szövegekben. Meditációk, létértelmezések, a kitérülködés stációi.

És ez a rendkívüli komplexitás a legszebb versek kötete után mindinkább jellemző lett. Ha csak a fikcionális-cselekményes jegyekre gondolunk, akkor a földi viszonyok között járkáló, ténfergő Isten jelenlétében, vagy éppen a társ konyhai tevékenységének megidézésében láthatjuk ezt a fejlődésvonalat. Közben úgy teszi ezt, hogy gyakran megszólítja önmagát, de nem feltétlenül az „önmegszólító” versek hagyományos módján, és az is lehet, hogy a másik ember a megszólított számos esetben. Ez a másik ember lehet akár az olvasó, a befogadó is. Így avat be bennünket saját, intim világába. Ám legalább ilyen szembeötlő az is, ahogy küzd az idővel, és itt-ott az elmúlással. Nem fél a közhelyektől sem, bár azok sehol sem válnak uralkodóvá. Póztalan, természetes versbeszédet alkot, miközben beemeli szövegeibe a társalgási stílus elemeit is.

Teret nyer a kötet verseiben az ember elmagányosodásának gondja is, a szeretett lények elvesztése miatt átélt fájdalom. Mögötte a rideg világ, ami pl. regénytrilógiájának (*Idegenek, Másnap, Aysa*) a legélesebben fölmutatott lényege. Itt persze nem a terror és a borzasztó háború a környezet, hanem a költő magánszférája, az oda menekülő ember látleteleinek sora. A líra, mint megmentendő érték, ami egyben a szellemi kiútkeresés szempontjából is nagyon fontos. Ezért is keresi a múlt értékeit, azokat a hajdani mozzanatokot, amelyek mindmáig éltetik és erőt adnak neki. A *Megidézés* erről is szól, miközben a gyerekkori élmény és a Proust-regény, *Az eltűnt idő nyomában* híres kezdése is belekerül a műbe: „...miként a madeleine, / válaszolom, mint a madeleine sütemény, teával, olyan / ez az egész...” Mindebben szerepet játszhat a költőnek a francia világ, a francia irodalom és kultúra iránt tanúsított vonzódása. S mint tudjuk, ebben nincs egyedül Ady, József Attila vagy Illyés utóda... Ebben a szép megidézésben, nem utoljára, feltűnik az elsiratott apa alakja, és a hajdani gyerekkori ápolás áttűnik a nagybeteg ember gondozásának pillanataiba.

Ebben a kötetben is messze már a performance-ok, a kaligrammok világa, és jóval inkább a hagyományos jelrendszer érvényesül. Ám olyképpen, hogy a hajdani avantgárd törekvések beépülnek a vers nyelvezetébe és szerkezetébe. Fontos mozzanat a „nem tudtok legyőzni, soha nem tudtok legyőzni engem” kifejeződése (*Szaladni, szemben a széllel*), és itt is áttűnik a múlt idő a jelenbe. Ám: „...ma már csak ritkán jön el / ilyesmi pillanat...” és mindez a szorongást is táplálja, a „múlik az idő” kissé sablonos leírásával együtt. Az is fontos, hogy ebből a múlt időből, adott esetben a régmúltból átment olyan értékeket, a szellem világával kapcsolatos minőségeket, amelyek az európai zsidó-keresztény tradíciókhoz, a

kontinens történelmét olyannyira meghatározó erőkhöz köthetők. Jó példa erre a *Hanukija* című vers, ilyen részletekkel: „...meggyújtom a fényt, / a fényeket, ezt már nem láthatja az apám, de én látom, / és sajnos már nem az övé a fény, de éppen a miénk, / körbeüljük az asztalt, az ünnepi terítéket megcsodáljuk, / és nem akarunk mást, csak --- nem is tudom, mit.” Íme, így egyesül a puritán líra a korábban emlegetett cselekményességgel, persze, ami a legfontosabb, a fény megjelenésével.

Rendkívüli összetettség jellemzi Petőcz András újabb költészetét. Gondolatban, tematikában, stílusban egyaránt. A *Behatárolt térben* és *A megvénhedt Isten* szerves folytatásaként. Az „istenes” versekben éppúgy, mint a költőtársak hatásaiban, vagy éppen a vendégszövegek beépülésében. Mindezek remekül összegződnek azokban a művekben, amelyekben az apa halála többször is megjelenik. Az apáé, akinek „...szemét nem / zárták le a kórházban a hullamerevedés előtt, most / csak bámul bele a sötétségbe...”. Kétségtelen, hogy az apaélmény, az apa elvesztése fölötti fájdalom (és helyenként a lelkiismeret-furdalás, legalábbis nála) ritkán jelenik meg ilyen intenzíven a mai magyar lírában. (Hasonló erőt a jeles felvidéki poeta, Fellingner Károly műveiben találhat az olvasó.) A gyász mellett ott bujkál az elszalasztott lehetőségek miatt érzett szomorúság is. S ha az ember már átélte ezt az életében, akkor még könnyebben azonosul a költő énjével.

S van, ahol a fényesség és az apa alakja jelenik meg egyszerre. A fényé, ami itt lehet akár az „örök fényesség” is. „...körülöttünk tompa derengés, fény, ott, azon a teraszon, / ahol ő, az apám, annyira szeretett elüldögelni.” (*Fényesség, körülöttünk*) De nem mindig ezek a minőségek a fontosak. Másutt a „csörömpölő edények” környezetében találjuk meg az emberi kapcsolat mélységeit, az önmagával és a másik emberrel együtt élő viszályokat, a lélek drámai rezdüléseit. A kiüresedés veszélye is kísért, és a költő mintegy szellemileg meztelenül áll előttünk egy olyan helyzetben, melyben „...jeges szél mozdul, / és megsárgul még a fűszál is, amerre jársz.” A „jársz” persze a másik emberre vonatkozik ebben a modern kori „elbocsátó szép üzenetben”. S ahogy olvassuk sorra ezeket a feszes formájú, fegyelmezett verseket, egyre inkább arra gondolunk, hogy előttünk egy *verses regény* részletei bontakoznak ki. Ahogy már szó esett róla, fontos epikai elemekben gazdagon. A próza „szubjektívizálódása” és a líra „objektívizálódása” jegyében. És mindenképpen érzékeny, finoman kidolgozott művek sorában. A szerző szembenéz a Semmivel, az idő múlásával, a lélek zuhanásával. Közben visszatérő mozzanatok a rend, a fej kiszellőztetése a teraszon, a tüdő teleszívása friss levegővel, a „téged se győzhet le senki” gondolataival. A hétköznapi élet elemei vannak túlsúlyban, és így áll össze egy csöppet sem hétköznapi összkép.

A Mészöly Miklós emlékének ajánlott *Miként idegen lovak* kiemelkedik ebből a sorból, légius elemeivel, szóhasználatával. Itt újra a lírai elemek, képek teszik gazdaggá a szöveget. Szép befejezése: „...közben a film fényképpé / szilárdul, a füstfelhő valóban ott lebeg a gőzmozdony / felett, és a magas férfi mosolya is szintén örökkévaló.”

És a szárnyalásnak még nincs vége! Ugyanis *Az elvesztett tekintet* valószínűleg egyrészt Petőcz András egyik legmaradandóbb műve, másrészt rajta túlmutatóan a korszaké is. A mély fájdalom különös drámaiságot hoz elő, a totális veszteség, az apa felejthetetlen lényé megrázó olvasmányélményt teremt. A rá másutt jellemző távolságtartás itt nem érvényesül, és mindez a mű értékeit erősíti. Mindamellet belül marad az általa fölállított határokon, és még itt is jellemzi bizonyos visszafogottság. Álljon itt a mű második fele! „...a vég kezdete ez, fekszik kiterítve, már nem néz / rám, nincsen tekintete, magam maradtam, a következő / már én leszek, gondolom, és látszólag nincs változás, / valami utcán megyek végig, valami járókelők között, / valami autó dudál éppen, valami lámpa pirosra vált, / valami kutya megugat, valami esőcsepp esik rám, / valami víz folyik végig a nyakamon, az arcomon, / valami sós ízt érzek a számban, még nem éppen / deszka-földes-álsruhásan!, mondom, dühösen, szinte, / még nem tehetetlenül!, van még mit és miért, / van még valami más is, mint

a betonkemény föld, / amit feltörni lehetetlen, mint az elveszített tekintet, / ami eltűnt, és immáron nem jöhet vissza soha többé.” E kivételes szöveg sok szempontból katartikus erejű. A kurzív és a nem kurzív szavak ritmikája, a „valami” mint kulcsszó a bizonytalanság és a veszteség kifejezése, a városi lét elemeinek másodlagossága, a „deszka-földes-áruhásan” halált idéző jelzése, a test és a lélek kiszolgáltatottsága, a lét bezártsága – ezek mind-mind hozzájárulnak a mű értékeihez.

A József Attila életművéhez kötődésnek is van számos jele nála. Vendégszöveggént idéz a nagy elődtől pl. a *Hazaút* és a *Százezer éve* című versekben, a hangütésben. De más szövegek is beépülnek a „messzeringó gyerekkorom világát” is földidéző sorokban. Teret nyer itt az időtlenség is, és ez már szinte az örökkévalósággal párosul. Az értékek vállalása, a költészet szép folytonosságának ereje érvényesül ezeken a helyeken. Nem túlzás azt is hozzátennünk, hogy a hazaszereteté is. Petőcz ugyanis olyan költő, aki egyszerre hisz az európai és a nemzeti értékrendben. Mint ahogy a nagy példák közül Márai Sándor is, aki ezt többek között 1939-es *Búcsú* című írásában kifejezte. Fontos ezt hangsúlyoznunk éppen abban a korban, amelyben sokak vagy az egyik, vagy a másik oldalt látják egyedül üdvöztetőnek. Hiszen nem veszik figyelembe, hogy Európa és a nemzetállamok léte nem feltétlenül összeegyeztethetetlen. Költőnk pedig nagyon is magyar, és nagyon is európai!

Ugyanez igaz *A behatárolt idő* című ciklus egészére is. Ennek mottója: „*És megesküvök arra, aki örökkön örökké él, aki teremtette az eget és a benne valókat, és a földet és a benne valókat, és a tengert és a benne valókat, hogy idő többé nem lesz.*” (Jelenések könyve, 10:6.) Ezek a szavak is összhangban vannak azzal, amit az imént írtam az időtlenségről és az örökkévalóságról. Ugyanakkor valószínűleg nem tévedés az állítani, hogy ez a ciklus bizonyos értelemben a *Behatárolt térben* című verseskötet szellemi folytatása. Az sem mellékes, hogy a XXI. század elején különös jelentősége lehet a Jelenések könyvének. Abban az időben, amelyben oly sokan foglalkoznak az utolsó idők jeleivel. Vajon a költő is ebbe az irányba tart?... Az biztos, hogy Petőcz ízig-vérig mai módon néz szembe az idővel. Igazolja, hogy ugyan alig lehet már új téma a művészetben, és azon belül az irodalomban, ám a hogyan? kérdésre számos új választ adhatunk. És „terjed a szó”, és még „*nem deszka-földesáruhásan...*” A még fontos kulcsszó itt. Hiszen még él az ember, él a költő. És a futást még nem végezte el. Persze a futás, a hit megtartása és a harc is folyamatos – sugallja. A behatárolt idő vonatkozik a nagy egészen kívül a mindennapokra is: „...éppen 10 óra 22 perc...” – írja.

Ebben a ciklusban már nem oly tömöttek a verssorok, levegősebb a szöveg. Mindez nem feltétlenül jelenti azt, hogy könnyedebbek is. Itt kezdődnek az utalások Adyra, Utassyra, Szabó Lőrincre, Kosztolányira, s majd Juhász Gyulára, Dsidára, Somlyóra, Petrire vagy Babitsra. Egyrészt tiszteletkörök ezek, de az is fontos, hogy újrafogalmazódnak a hajdani értékek, vágyak és érzelmek. Vannak itt is vendégszövegek, mintegy a klasszikus művek újrairásának eszközei, kötöttebb versformában, pl. rímes négysorosokban. És itt lesz Ady Endre „eltévedt lovasából” *A visszatért lovas*. Az emlékek, bizonyos bűntudatok, elmélkedések ciklusa ez, gyakran a nagy elődök segítségével. Közben azt is tudatja az olvasóval, hogy ítélni nem az ember dolga. „... *Gyalázat, magyarázat és bocsánat, / nyomukban kullog az alázat, / amely sokunkban nincsen. // Fölébem áll, és megítél az Isten.*” (Tizenkét éve)

Ha szellemi rokonokat keresünk, akkor Kassák Lajos mellett feltétlenül meg kell említenünk a már megnevezett József Attila mellett a Nyugat szerzőit is. Azt a költői irányt, amelyben a fűszáltól a kozmoszig oly sok fontos elem található. A lélek belső tájainak útján. És hasonlóképpen a végső kérdések fölvetésével, a „túlpartra” vezető út állomásainak jelölésével. A *másvilág vándora* befejezésében például: „... *Halottak között sűrű minden napok. / Még mozdul az izom. / A túlsó partnál valaki int felém / ülve egy ladikon, / és visszaintek. / Ó én vagyok már, / élő helyett csak ikon.*” Vagy a *Hajnali látomás* című etűd végén: „... *Hajnali*

temető: kísértet megborzong, / fény elől menekül, kriptában megbúvik, / csontok közt susognak szószátyár nem-lények, / hullákon rémülten lapulnak patkányok: // egy nappal közelebb lép hozzád a halál." Drámai részeketek ezek, nyilvánvalóan ott lehet mögöttük a betegség okozta félelem és töprengés is.

Ezt az emberi-költői magatartást jellemzi a tolerancia, a humanizmus, a másik ember megértése akkor is, ha annak más az útja. Jól látszik ez az *Utassy József halálára* írt versben is: „... Pirosló virágba borul / körülötte minden. / Most látom: bárány. Pedig / vadkannak hittem.” Így hajol meg a tőle különböző költőtárs emléke előtt. Itt is, másutt is láthatjuk a formai változásokat, a kötött alakzatok szerepét, a négy soros strófák rímes megnyilvánulásait. Hasonlóképpen finom líraisággal búcsúzik Jancsó Miklóstól vagy Bohár Andrástól. Látjuk hát, milyen sokhúrú ez a líra, s milyen összetett a gondolatvilága.

A *Ha most itt*-ciklusban aztán a korábban is föllehet, klasszikusokhoz fűződő viszony kibontása történik meg. Részben belebújik egy-egy költő bőrébe, részben pedig újraértelmezi azok egy-egy művét. Szellemes és nivós játék ez, az élen megint egy ószövetségi mottóval, egyszersmint a világ egyik legszebb szerelmi költeményének néhány sorával: „Erősítetek engem szőlővel, üdítsetek fel engem almákkal; mert betege vagyok a szerelemnek.” (Énekek éneke, 2:5.)

Van itt vázlat József Attila *Ódájához*, több Juhász Gyula-átirat, hasonlóképpen Ady, Kosztolányi és mások szövegeinek fölhasználása, újraértelmezése a költő saját felfogása szerint. A kötet záróciklusa pedig közvetlen folytatása *A megvénhedt Isten* című kötet meghatározó vonalának. Itt a következő mottót találjuk: „Ímé az ajtó előtt állok és zörgetek; ha valaki meghallja az én szómat és megnyitja az ajtót, bemegyek ahhoz és vele vacsorálok, és ő én velem”. (*Jelenések könyve*, 3:20) Ez a jézusi szöveg nagyon találó annak a ciklusnak az élen, amelyben tulajdonképpen a Földre szállt Isten a főszereplő. Egy olyan emberközpontú kép ez, amelyben az evilági létezés közvetlen részese az Úr. Közel az emberhez, ott ül a szobájában, van úgy, hogy elfogadja az embert olyanak, amilyen, sőt be is fogadja. De az is megesik, hogy az ember hiányolja Isten jelenlétét, másutt meg a költő alkotó folyamat is előtérbe kerül ily módon: „... Amiért vagyunk, azt tesszük éppen, / addig, míg az Isten bennünk lakik, / verset írunk, eképpen mulatunk / egészen hajnalig.” (*Míg az Isten bennünk lakik*) És van úgy, hogy akár Ady *Az Úr érkezése* című gyönyörű vallomásának a rokonára bukkanunk, pl. a *Megölelt az Isten* soraiban. És ez a Mindenható tudja, érzi mai létezésünk válságait, az elesettek tragédiáit.

Így lesz ez a kötet legújabb líránk kiemelkedő teljesítménye.

(*Orpheusz Kiadó*, 2017)